

DOI 10.33099/2618-1614-2019-7-2-29-34

УДК 355.4:355/359

В. М. Горбенко,*кандидат військових наук, доцент,
доцент Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського,***В. В. Тюрін,***кандидат військових наук, доцент,
начальник інституту Національного університету
оборони України імені Івана Черняховського, полковник,***О. А. Коршець,***кандидат технічних наук,
заступник начальника кафедри
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського, полковник*

Методичний підхід до визначення форм дій та способів застосування військових формувань у системі операцій збройних сил

У статті розглянуто існуючі підходи до визначення форм дій і способів застосування військових формувань у сучасних умовах. Проаналізовано взаємозв'язок форм і способів застосування військових формувань різних рівнів з їхніми завданнями. Визначені основні залежності між формами дій та способами застосування військових формувань. Запропоновано новий методичний підхід до визначення форм дій і способів застосування військових формувань у системі операцій збройних сил.

Ключові слова: військові формування, система операцій, спосіб застосування, форма дій.

© В. М. Горбенко, В. В. Тюрін, О. А. Коршець, 2019

Постановка проблеми. Перед військовою наукою постійно постає питання розроблення нових форм дій і способів застосування військових формувань (підрозділів, частин, з'єднань, об'єднань, угруповань) у сучасних умовах. Зміни поглядів щодо їхніх ролі й місця в досягненні мети збройного протистояння, поява новітніх зразків озброєння та військової техніки (ОВТ), процес реформування збройних сил (ЗС), їх видів і родів військ зумовлюють актуальність наукового завдання, яке полягає у формуванні єдиного методичного підходу до визначення форм дій і способів застосування військових формувань [1–5]. Аналіз існуючих поглядів з даного питання [6, 7], свідчить про відсутність єдиного підходу, що, на нашу думку, не дає змоги визначити форми дій та способи застосування військових формувань, а отже, і потрібну структуру як окремого виду, так і збройних сил загалом.

Процес постійного «реформування» ЗС України остаточно не розв'язав усі проблеми, які зумовлюють визначення форм дій та способів застосування військових формувань, а в деяких випадках навіть створив нові [8, 9]. Так, науково не обґрунтована, на думку деяких військових керівників, «неспроможність» виконання оперативних завдань Повітряними Силами (ПС) призвела до вилучення повітряної операції із системи операцій ЗС і як наслідок, виникнення питання доцільності існування ПС як виду. Розв'язати проблему передбачалося шляхом розформування ПС (ланка оперативного рівня) і повітряних командувань (ланки оперативно-тактичного рівня) та передавання військових частин у безпосереднє підпорядкування оперативним командуванням – об'єднанням іншого виду ЗС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження форм дій та способів застосування військових формувань постійно приділяється значна увага [1–6, 10]. Існує думка, що поява нових форм дій та способів застосування зумовлена виключно такими факторами, як зміна поглядів на ведення війни, створення та прийняття на озброєння новітніх зразків ОВТ, у тому числі й на нових фізичних принципах [1–4, 6]. Проте, на нашу думку, ці фактори лише створюють умови, а визначальний вплив на цей процес мають залежності між рівнями та обсягом завдань, значеннями показників можливостей військових формувань та умовами обстановки. Тому дослідження доцільно зосередити саме на аналізі взаємозв'язків між наведеними факторами, їхнього впливу на форми дій та способи застосування військових формувань.

Так, за часів «холодної війни» збройні сили країн НАТО і Варшавського договору мали багатошаровану оперативну побудову з потужним резервом, яка передбачала наявність військових формувань усіх рівнів – стратегічного, оперативного й тактичного. За таких умов, наприклад, повітряна операція з метою завоювання переваги в повітрі розглядалася як дуельна ситуація приблизно рівних за потенціалами угруповань авіації сторін, коли жодна з них не прагне уникнути прямого зіткнення,

не зважаючи на можливі втрати. У свою чергу, це давало змогу різновидовим угрупованням одночасно проводити як самостійні, так і спільні (об'єднанні) операції, тобто паралельно з операцією вести бойові дії для виконання завдань в операціях інших видів ЗС [11, 12].

До 1990 р. чітке уявлення про ймовірного (евентуального) противника (ЗС США та країни НАТО) давало можливість створити у ЗС СРСР чітко визначену структуру Військово-повітряних сил та військ протиповітряної оборони з потрібними значеннями показників оперативних та бойових можливостей.

Утрата «противника» як категорії призвела до складності визначення обсягу оперативних і бойових завдань. Відсутність значень якісних та кількісних показників ефективності виконання завдань не дає можливості визначити потрібний склад і потрібні значення показників можливостей військових формувань як окремого виду, так і ЗС загалом. Результатом цього стало «реформування» за принципом обґрунтування можливостей утримання, а не потреб для виконання завдань за призначенням.

Проте якщо противник випереджає в діях, прагне до нав'язування іншій стороні своєї волі, а отже, визначився з потрібним обсягом завдань, має достатні можливості й ресурси для досягнення своєї мети, він завжди застосуватиме потрібну йому форму дій та обиратиме найефективніший спосіб застосування. У цьому випадку єдиною адекватною відповіддю на форму дій противника може бути тільки форма дій військових формувань такого самого рівня, з потрібними значеннями показників їхніх можливостей. Не об'єднанні єдиним замислом та керівництвом окремі форми дій військових формувань нижчого рівня не зможуть вирішити всього обсягу завдань, які виникають у відповідь на форму дій противника вищого рівня.

Метою статті є аналіз існуючих та формування нового методичного підходу до визначення форм дій та способів застосування військових формувань у системі операцій збройних сил на підставі дослідження залежностей їхніх рівня, завдань, можливостей та умов обстановки.

Основний матеріал

Досвід створення складних організаційно-технічних систем (СОТС), до яких можна віднести ЗС, свідчить, що основою для визначення потрібної структури СОТС має бути завдання, які на них покладаються [13]. Для стратегічного, оперативного, тактичного рівнів має бути чітко визначена система завдань – сукупність значень показників, які характеризують потрібний результат, тривалість виконання, потребу ресурсів на їх виконання (склад сил та засобів, льотний ресурс, кількість боєкомплектів, МТЗ тощо).

При цьому існує два можливі варіанти визначення завдань для військових формувань (рис. 1).

Перший варіант – ініціативний (активний). Даний підхід притаманний формам дій наступального характеру. Визначається мета, завдання, значення показників оперативних (бойових) можливостей та потрібні ресурси для досягнення результату дій. Створюється відповідна система (структура) військових формувань з потрібними значеннями показників їхніх можливостей (спроможностей).

Другий варіант – пасивний (для форм дій оборонного характеру, коли ініціатива належить противнику). У даному випадку мета й завдання визначаються відповідно до дій противника (його завдань). Структура військових формувань противника, їхні завдання, можливості (спроможності) та форми їхніх дій визначатимуть завдання для протилежної сторони.

У випадку пасивного варіанта, саме противник обирає форму дій та спосіб застосування, які йому потрібні, виходячи зі своїх завдань, можливостей (спроможностей) своїх військових формувань та умов обстановки. При цьому наші погляди щодо «доцільності» чи «можливості» застосування даної форми дій не є визначальними.

Тому з метою формування основних положень єдиного методичного підходу до визначення форм дій та способів застосування військових формувань потрібно визначити передусім систему завдань, у якій кожне завдання вищого рівня є сукупністю завдань нижчого рівня [13], а отже, є більшим за обсягом (рис. 2).

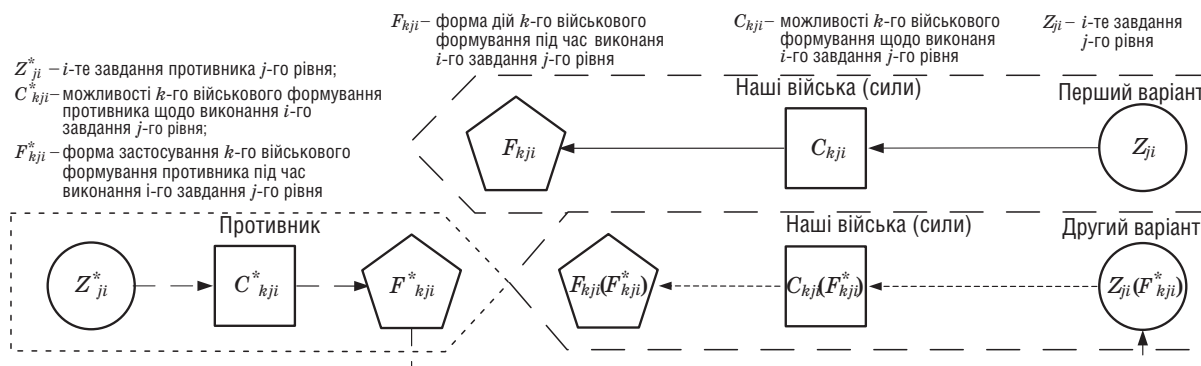

Рис. 1. Взаємозв'язок завдань та форм дій військових формувань

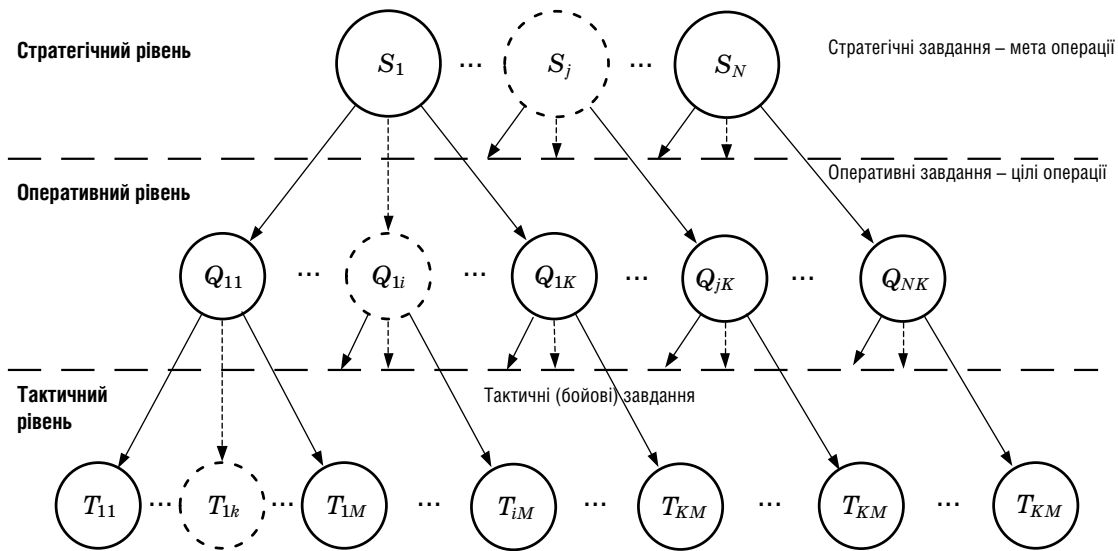

Рис. 2. Структура та взаємозв'язок завдань військових формувань

За допомогою теорії нечітких множин процес формалізації завдань різних рівнів [13] здійснюється таким чином.

Мета – завдання найвищого (стратегічного рівня), вирішення якого досягається застосуванням форм стратегічних дій, є сукупністю оперативних завдань (складається з нечіткої множини оперативних цілей)

$$S_j = \{Q_{11}, \dots, Q_{1i}, \dots, Q_{1K}\}, j = 1 \dots N, i = 1 \dots K.$$

Оперативні завдання, як правило, об'єднуються у групи, вирішення яких досягається застосуванням вищих форм оперативного рівня, а саме – операцій. Вирішення окремих оперативних завдань як в операціях, так і в період між операціями досягається застосуванням нижчих форм оперативного рівня, таких як бойові дії. При цьому кожне окреме оперативне завдання є сукупністю тактичних (бойових) завдань (складається з нечіткої множини тактичних цілей)

$$Q_i = \{T_{11}, \dots, T_{1k}, \dots, T_{1M}\}, k = 1 \dots M.$$

Тактичні (бойові) завдання – найнижчий рівень завдань, виконання яких досягається безпосередніми діями тактичних (бойових) одиниць, підрозділів, частин або з'єднань, такими як бій, удар, маневр тощо.

Кожне завдання на кожному рівні має бути визначене не лише вербально, а й описане як нечітка множина значень показників ефективності, які характеризують потрібний результат його виконання

$$\bar{Z}_1 = \{z_1^1, z_2^1, \dots, z_j^1\}, \dots, \bar{Z}_i, \dots, \bar{Z}_n = \{z_1^n, z_2^n, \dots, z_j^n\},$$

де $z_1^1, z_2^1, \dots, z_j^1$ – значення показника першого типу для кожного завдання;

$z_1^n, z_2^n, \dots, z_j^n$ – значення показника n -го типу для кожного завдання;

J – кількість показників, які описують конкретне завдання.

В ідеальному випадку можливості (спроможності) k -го військового формування мають відповідати обсягу визначених для нього завдань

$$\bar{C}_k \equiv \bar{Z}_k^{\text{потр}}. \quad (1)$$

Невідповідність можливостей (спроможностей) військового формування визначеному йому обсягу завдань (1) та у випадку, коли $\bar{C}_{kji} < \bar{Z}_{ji}^{\text{потр}}$, призводить до зниження ефективності застосування k -го військового формування при виконанні i -го завдання j -го рівня.

Дана ситуація можлива через зміни умов обстановки, обсягу завдань, зростання можливостей противника або через зниження наших можливостей (зміни структури військових формувань, скорочення їхньої чисельності, пониження рівня бойової (оперативної) підготовки, старіння ОВТ тощо).

Проте це не є приводом для видалення даного військового формування як елемента структури СОТС, а є вимогою для проведення заходів підвищення його можливостей (спроможностей) до рівня відповідності умові (1). Це також є підставою для обґрунтування шляхів удосконалення бойової (оперативної) підготовки, напрямів модернізації ОВТ, зміни існуючої структури військових формувань тощо.

Зміна структури військових формувань може відбуватися в нових умовах обстановки, які зумовлюють наявність (або відсутність) завдань для кожного рівня, а також доцільність (або недоцільність) застосування існуючих форм дій або заміною їх іншими.

Порівняння потрібних значень показників обсягу завдань зі значеннями показників можливостей (спроможностей) військових формувань (1) дає змогу здійснити оцінювання ефективності їх застосування або

визначити вимоги до них, адже саме це й визначатиме форму дій.

У свою чергу, форми дій як категорія військового мистецтва [14] визначаються масштабом, структурою, оперативною побудовою (бойовим порядком) і взаємозв'язком різних елементів військових формувань стратегічного, оперативного і тактичного рівнів.

Таким чином, форма дій не існує сама по собі, а є функціоналом від нечіткої множини значень показників $\bar{Z}_{ji}^{потр}$, потрібних для виконання i -го завдання j -го рівня, і від множини значень показників можливостей (спроможностей) k -го військового формування $\bar{C}_{kji}$ при виконанні даного завдання

$$F_{kji}(\bar{Z}_{ji}^{потр}, \bar{C}_{kji}).$$

На підставі аналізу поглядів на форми дій військових формувань можна визначити таку їх класифікацію [14–17]:

на стратегічному рівні – кампанія (стратегічна операція) як сукупність операцій військових формувань стратегічного рівня (стратегічних та оперативно-стратегічних об'єднань, групи армій або фронтів, стратегічних угруповань тощо);

на оперативному рівні – операція як сукупність бойових дій (форма дій під час виконання окремих оперативних, оперативно-тактичних завдань) військових формувань оперативного рівня (угруповань військ (сил), оперативних об'єднань різних видів ЗС тощо);

на тактичному рівні – форми дій з'єднань, частин, підрозділів (битва, бій, удар, маневр тощо) для виконання тактичних (бойових) завдань.

Тобто в загальному вигляді форма дій військового формування певного рівня є сукупністю форм дій його складових (форм дій нижчого рівня):

$$\begin{cases} F_j^{st} = \{F_1^{op}, \dots, F_i^{op}, \dots, F_Q^{op}\}, & j = 1 \dots S, \quad i = 1 \dots Q; \\ F_i^{op} = \{F_1^{tac}, \dots, F_k^{tac}, \dots, F_T^{tac}\}, & k = 1 \dots T, \end{cases}$$

де S, Q, T – кількість форм дій стратегічного, оперативного і тактичного рівнів, відповідно.

На підставі проведеного аналізу можна зробити такі висновки:

по-перше, військовому формуванню певного рівня відповідає чітко визначена форма застосування, яка не існує сама по собі, а є сукупністю форм застосування його складових (елементів), тобто форм нижчого рівня;

по-друге, форма застосування військового формування має бути адекватною формі застосування противника: кампанії має відповідати кампанія, операції – операція, удару та бою – удар чи бій;

по-третє, форма застосування має відповідати рівню та обсягу завдань, визначених військовому формуванню.

Зростання можливостей окремих елементів військових формувань може призвести до зростання обсягу завдань, що виконуються, і, як наслідок, до використання менших форм дій для виконання існуючих завдань (наприклад перехід від масованих до зосереджених і навіть до групових та поодиноких авіаційних ударів).

Визначення форм дій без використання єдиного системного підходу призводить до протиріч у питаннях побудови (визначення) потрібної структури військових формувань. Так, неврахування можливих умов, значень показників обсягу оперативних завдань, з одного боку, можливостей (спроможностей) Повітряних Сил, з другого, призвело до вилучення повітряної операції із системи операцій ЗС України [7, 10].

З огляду на викладене, форма дій не існує сама по собі, тому командувач (командир) не може обирати або вигадувати нову форму дій, адже вона залежить виключно від рівня, обсягу завдань, можливостей (спроможностей) військових формувань.

На підставі запропонованого методичного підходу поява нових форм дій можлива лише у випадку, коли можливостей структури військових формувань одного виду ЗС недостатньо для виконання всього обсягу завдань

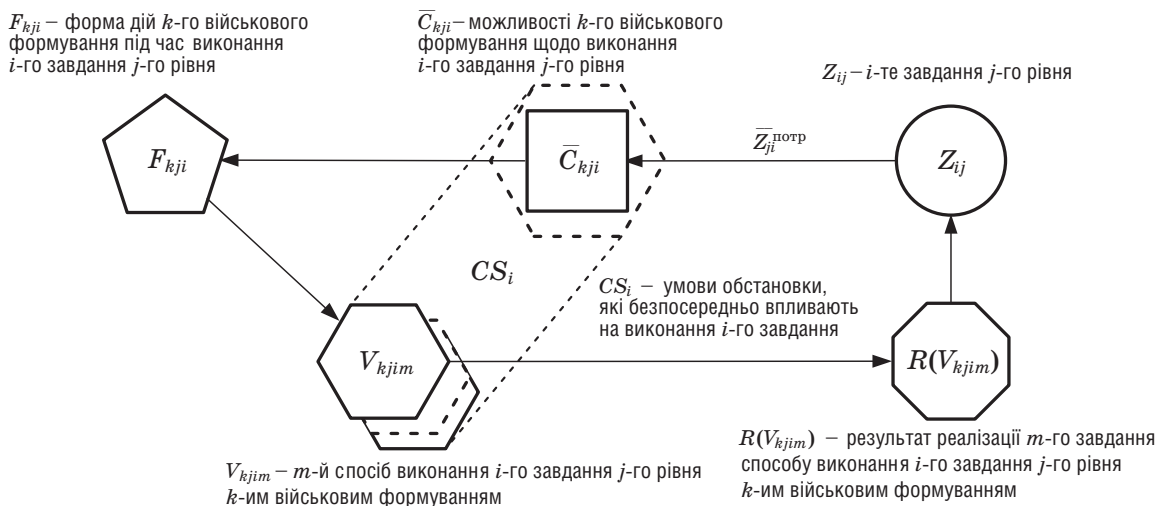

Рис. 3. Взаємозв'язок форм дій та способів застосування військових формувань

в існуючих або можливих (прогнозованих) умовах обстановки, тобто у випадку, коли необхідне поєднання (інтеграція) різних за сферами (доменами) застосування форм дій, наприклад повітряно-наземна, повітряно-морська, повітряно-космічна операції, багатодоменна битва (операція) тощо [14–17].

У свою чергу, умови обстановки безпосередньо впливають на реалізацію можливостей військових формувань, а отже, визначатимуть способи їх застосування як сукупність способів виконання завдань (порядку застосування сил та засобів). Тобто спосіб застосування військового формування визначається як нечітка множина значень показників, потрібних для виконання завдання, можливостей військового формування, форми його дій та сукупності умов обстановки, що склалася або прогнозується (рис. 3):

$$V_{kji} = \{ \bar{Z}_{ji}^{\text{потр}}, \bar{C}_{kji}(CS_i), F_{kji} \}.$$

Таким чином, командувач (командир) не розробляє новий спосіб, а обирає його як множину можливих на підставі аналізу впливу різних факторів, таких як умови обстановки, значення показників обсягу завдання, значення показників можливостей та спроможностей щодо його виконання. Саме знання впливу зазначених факторів дають командувачу (командиру) змогу обрати ефективний спосіб застосування, який і є основою замислу.

Висновки

Проведений аналіз поглядів щодо визначення форм дій та способів застосування військових формувань свідчить про відсутність єдиного підходу. Існуючі теоретичні положення не дають чіткої відповіді, яким чином умови обстановки, обсяги завдань, наявні оперативні (бойові) можливості та спроможності військових формувань впливають на визначення форм дій та способів застосування на різних рівнях їхньої структури.

У статті запропоновано методичний підхід до визначення залежностей та взаємозв'язків між формами дій та способами застосування військових формувань різних рівнів та їхніми завданнями, який може бути застосований як єдиний для обґрунтування системи операцій збройних сил.

Виконання завдань кожного рівня неможливе за відсутності відповідної форми дій, яка, у свою чергу, є реалізацією можливостей та спроможностей структури військових формувань даного рівня. Таким чином, доцільність існування елемента структури військових формувань на кожному рівні визначається наявністю відповідної форми дій.

Виявлені невідповідності можливостей і спроможностей військового формування щодо виконання визначеного для нього обсягу завдань є підставою для обґрунтування напряму вдосконалення оперативної (бойової) підготовки, модернізації ОВТ.

На основі запропонованого методичного підходу як напрями подальших досліджень можуть розглядатися:

- створення системи завдань для складових сил оборони та їхніх елементів усіх рівнів;
- формування єдиної системи форм дій для кожної складової сил оборони та всіх їхніх елементів з урахуванням визначених для них завдань;
- дослідження взаємозв'язків між завданнями, можливостями, формами дій та умовами обстановки як взаємодіючими суб'єктами з метою визначення способів застосування військових формувань різних рівнів.

Перелік літератури

1. Слипченко В. И. Война будущего (прогностический анализ) / В. И. Слипченко. – Москва : Объединенное Гуманитарное Издательство, 2010. – 144 с.
2. Слипченко В. И. Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего / В. И. Слипченко. – Москва : Вече, 2002. – 384 с.
3. Методологічні засади обґрунтування раціональних форм та способів застосування угруповань військ (сил): Военно-теоретична праця / В. Г. Радецький, І. С. Руснак, О. М. Загорка та ін.; за заг. ред. С. О. Кириченка. – К. : НАОУ, 2007. – 288 с.
4. Гамора В. В. До питання подальшого розвитку форм та способів застосування Повітряних Сил Збройних Сил України / В. В. Гамора, Г. В. Певцов, В. В. Коваль // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2012. – № 3 (9). – С. 4–7.
5. Воробйов Г. П. Розвиток форм і способів застосування Збройних Сил України / Г. П. Воробйов // Наука і оборона. – 2014. – № 1. – С. 27–30.
6. Середенко М. М. Аналіз форм і способів застосування Сухопутних військ в сучасних умовах, які впливають на розвиток ОВТ, засоби технічного забезпечення, підготовки технічних спеціалістів / М. М. Середенко, Р. В. Кузьменко, Р. В. Хорев, Л. М. Кізло. – Львів : НАСВ, 2017.
7. Шамко В. Є. Розвиток та застосування Повітряних Сил, інших видів Збройних Сил України, удосконалення їх системи управління / В. Є. Шамко, О. М. Жарик, В. В. Коваль // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2018. – № 2 (31). – С. 9–15.
8. Загорка О. М. Методичні положення визначення збалансованого складу Повітряних Сил для ведення повітряної операції / О. М. Загорка, В. В. Коваль, І. О. Загорка // Наука і техніка Повітряних Сил ЗС України. – 2015. – № 2 (19). – С. 6–11.
9. Ткаченко В. І., Смірнов Є. Б., Нерубацький В. О. Концепція повітряної операції в сучасних умовах збройної боротьби у повітрі / В. І. Ткаченко, Є. Б. Смірнов, В. О. Нерубацький // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – Харків : ХУПС. – 2014. – № 2 (15). – С. 6–10.
10. Грідіна В. В. Еволюційні зміни у підходах проведення повітряної операції на прикладі локального конфлікту у Лівії (1986, 2011) / В. В. Грідіна, С. В. Лазебник, І. М. Тіхонов // Системи озброєння і військова техніка. – 2013. – № 4. – С. 142–145.
11. Толубко В. Б. Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів: навчальний посібник / В. Б. Толубко, Ю. І. Бут, В. О. Косецов. – К. : НАОУ, 2002. – 68 с.
12. Рибак М. І. Воєнне мистецтво в локальних війнах після другої світової війни: навчальний посібник / М. І. Рибак, Ю. Г. Бадах. – К. : НАОУ, 2000. – 136 с.
13. Теоретичні основи формування та деградації складних організаційно-технічних систем: монографія / Є. Б. Смірнов,

В. І. Ткаченко, І. В. Рубан, В. Г. Малюга, А. В. Тристан. – Харків : ФОП Панов А. М., 2018. – 162 с.

14. Joint Publication 1. Doctrine for the Armed Forces of the United States. 25 March 2013 Incorporating Change 1, 12 July 2017. – 174 p.

15. Joint Publication 1-02. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. 12 April 2001 (As Amended Through 17 October 2007). – 768 p.

16. Joint Publication 3-0. Joint Operations 17 January 2017 Incorporating Change 1, 22 October 2018. – 222 p.

17. TRADOC Pamphlet 525-3-1, The U.S. Army in multi-domain operations 2028 / Department of the Army Headquarters, United States Army Training and Doctrine Command, Fort Eustis, VA 23604, 27 November 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.tradoc.army.mil/Portals/14/Documents/MDO/TP525-3-1_30Nov2018.pdf.